

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

59e Jaargang no 7-8

28 augustus 1970

GEMEENTE-SPAARBANK VAN MAASTRICHT

biedt U:

Uitgebreide kosteloze service

***Onbeperkte garantie van de
Gemeente Maastricht***

De hoogst mogelijke rente

Algehele geheimhouding

Hoofdkantoor: Markt 17 te Maastricht

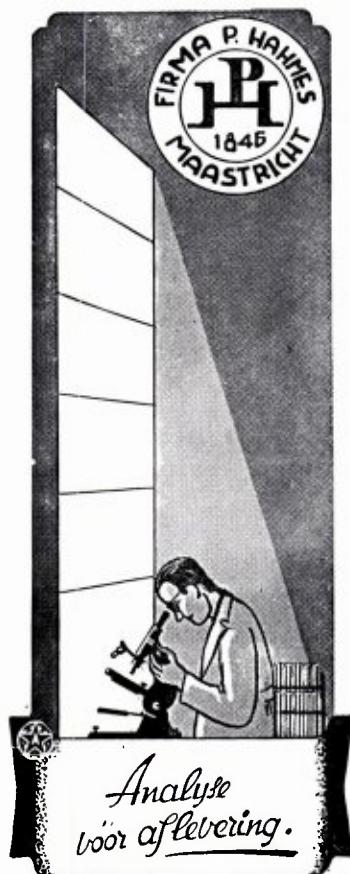
Bijkantoren te:

Maastricht: St. Annalaan 14 en Spoorweglaan 13.

Sittard: Engelenkampstraat 72 en

Valkenburg: L. v. d. Maesenstraat 11.

Rijdende bijkantoren: dienstregelingen gratis op
aanvraag.

CLICHÉ'S:

N.V. CLICHÉFABRIEK

„Maastricht”

NIEUWE

EN

OUDE

Natuurwetenschappelijke BOEKEN

Speciaal:
ENTOMOLOGIE
ZOOLOGIE
BOTANIE

leveren op zeer gemakkelijke voorwaarden

GOECKE & EVERS

Uitgeverij - Boekhandel en Antiquariaat voor
Natuurwetenschappelijke Litteratuur

Neue Anschrift: 415 Krefeld, Deutschland
Dürerstr. 13

CATALOGI WORDEN OP AANVRAAG EN ONDER
OPGAAF VAN STUDIEGEBIED GRATIS TOEGEZONDEN

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts; Dr. P. J. van Nieuwenhoven; Dr. E. M. Kruytzer.

Hoofdredactrice: Mevr. Dr. W. Minis - van de Geyn, Bonnefant 5, Maastricht (tel. 04400-12556).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. Telefoon 04400 - 14174. Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 1,25, voor leden f 1,-; dubbelnummers f 2,50 en f 2,-. Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP:

Voorzitter: Prof. Dr. J. K. A. van Boven, Bosquetplein 7, Maastricht.

Secretaresse: Mevr. Dr. L. Wiertz-Hoessels, Bergerstraat 103, Heer.

Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87A, giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Maastricht.

Lidmaatschap f 10,- per jaar (gezinscontributie f 12,50).

Het **Maandblad** wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Prijs voor niet-leden f 15,- per jaar.

INHOUD: Aankondiging maandvergaderingen, blz. 101. — De afbeelding op de omslag, blz. 101. — Contactavond Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, blz. 101. — Tentoonstellingstournee, blz. 101. — De natuur in, blz. 102. — Verslag jaarvergadering te Cadier en Keer, blz. 102. — Ir. L. C. M. Hermens: Landschap en Milieu, blz. 107. — Wetensch. Meded. K.N.N.V., blz. 112. — Drs. J. H. M. Hilgers: De achteruitgang van de Orchidaceae in Limburg, X, blz. 113. — Boekbespreking, blz. 116.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

Op de eerste vergaderingen na de zomervakantie worden graag mededelingen en demonstratiemateriaal ingewacht over interessante vondsten en vangsten.

te Heerlen op dinsdag 1 september, om 19.30 uur in het Grotiuscollege.

te Maastricht op donderdag 3 september, om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Na de mededelingen door de leden zal de heer **L. Meys** een lezing met projectie houden, getiteld:

Landschappen in Zuid-Amerika

VERENIGING TOT BEHOUD VAN NATUURMONUMENTEN IN NEDERLAND

Op donderdag 12 nov. a.s. zal er een contactavond worden gehouden in het Staargebouw te Maastricht. Nader programma volgt.

DE AFBEELDING OP DE OMSLAG

Landschap bij Kasteel Neercanne.

Foto Dr. P. J. van Nieuwenhoven.

Tournee N-70-tentoonstelling: „NIET MORGEN MAAR NU” Natuurbehoud en milieubescherming

Deze tentoonstelling werd op 6 juni l.l. voor het eerst ingericht en geopend in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht, waar de expositie gedurende twee maanden veel belangstelling trok.

Achtereenvolgens komt de tentoonstelling te:
Roermond, 13 aug. t/m 1 sept., Appendance Gemeente Museum, Pieter Kuypersstraat 1.
Venlo, 3 sept. t/m 22 sept., Goltziusmuseum, Goltziusstraat 21.

Ottersum, 24 sept. t/m 13 okt., Oude Jongensschool, St. Janstraat.

Venray, 15 okt. t/m 3 nov., Bosveld College, Zuidsingel.

Weert, 5 nov. t/m 24 nov., Gemeente Museum.
Nieuwenhagen, 26 nov. t/m 15 dec., Bibliotheek Raadhuisstraat.

Maastricht, 17 dec. t/m 19 jan. 1971, Natuurhistorisch Museum, de Bosquetplein 7.

Sittard, 21 jan. t/m 9 febr., Stadsschouwburg.

Geleen, 11 febr. t/m 2 mrt., St. Michiel Lyceum.
Munstergeleen, 4 mrt. t/m 23 mrt., Plaats wordt nog nader bekend gemaakt.

Brunssum, 25 mrt. t/m 20 april, Galery Lindenplein.

DE NATUUR IN

Programma natuurwandelingen in september

Zondag 6 september: Excursie naar de Ninglinspo-vallei (Ardennen) olv. IVN-Valkenburg. Met eigen vervoer; inlichtingen bij het afd. bestuur.

Zondag 6 september: Ardennenwandeling vanaf Botrange olv. IVN-Heerlen. Opgave en inlichtingen Limburgiastraat 26 te Heerlen of door storting van f 6,— deelnemersgeld op girorek. 1975799 t.n.v. De Natuurgids te Heerlen. Deelnemers ontvangen nader bericht.

Zondag 13 september: Excursie naar de Hamert. Heide en vennen olv. IVN-Meerssen. Opgave en inlichtingen bij dhr. J. H. Savelberg, Veeweg 20, Meerssen, tel. 04403-2983.

Zondag 13 september: Wandeling naar kas-teelpark Strijthagen, olv. IVN-Nieuwenhagen.

Zondag 13 september: Wandeling rondom Rötgen (Dld.) olv. IVN-Bocholtz. Vertrek Wilhelminaplein Bocholtz om 10.00 uur. Opgave en inlichtingen bij Mej. Th. Lendfers, Scheelenstraat 31 te Simpelveld.

Zaterdag 19 september: Najaarswandeling in de Schinveldse bossen olv. IVN-Brunssum. Vertrek vanaf de kerk te Schinveld om 14.30 u.

Zondag 20 september: Wandeling naar Vroenhoven-Encibos-Maastricht olv. IVN-Meerssen. Vertrek Pottenberg 14.30 u. (Stadsbus lijn 6 naar Pottenberg).

Zondag 20 september: Dagtocht naar het Aachener Wald olv. IVN-Kerkrade. Opgave vóór 15 september bij de bestuursleden of door storting van f 2,50 leden of f 3,— niet leden op girorek. 1198177 t.n.v. dhr. W. Bück, Pricksteenweg 15 te Kerkrade. Vertrek van markt en station Kerkrade om 9.30 uur. Pas en lunchpakket meenemen.

Zondag 20 september: Dagwandeling naar Aachener Stadforst en Preusswald olv. IVN-Vijlen/Vaals. Vertrek van hotel Bellevue te Vaals om 10.30 uur. Pas en lunchpakket meenemen.

Zondag 27 september: Vogelexcursie naar de Biesbos olv. IVN-Elsloo. Buskosten f 7,00 per persoon. Vertrek Dorine Verschureplein te Elsloo om 6 uur. Opgave en inlichtingen dhr. L. M. Welbers, Julianastraat 62, Elsloo.

VERSLAG VAN DE JAARVERGADERING
OP 24 MEI 1970 TE CADIER EN KEER

De voorzitter is verheugd over de grote opkomst van de leden.

Hij heet alle aanwezigen van harte welkom, met name de oud-voorzitter Dr. E. Kruytzer. Tevens dankt voorzitter de St. Pietersberg-commissie, die de genootschapsleden op deze plaats gastvrijheid biedt.

Bij de ingekomen stukken is bericht van verhindering van mevrouw Hemsing-Hooge uit Utrecht en drs. L. de Heer uit Deventer, en een schrijven van Dr. Kruytzer. Deze laatste dankt de leden voor het geschenk dat hem werd aangeboden bij gelegenheid van zijn gouden priesterjubileum.

Enkele bijzondere leden zijn ons ontvallen, te weten de heer M. M o m m e r s die jaren lang zijn beste krachten aan onze vereniging gewijd heeft, en mr. dr. W. G. A. v a n S o n s b e e c k die eveneens een grote belangstelling voor het Natuurhistorisch Genootschap had.

In het jaar N 70 wordt iedereen opgeroepen om persoonlijk mee te werken aan de bescherming van de natuur. Men zij geneigd te denken dat men daar persoonlijk weinig aan kan doen, en dat deze zorg moet worden overgelaten aan de betrokken instellingen. Deze opvatting is onjuist; een praktisch punt is o.a. al, niets slordigs achter te laten wanneer men op excursie gaat!

Hierna volgt het verslag van de secretaresse, mevrouw Dr. L. Wiertz-Hoessels:

Door een misverstand werd verleden jaar het verslag uitgebracht over het tijdvak juli 1968-juni 1969. Dit jaar wordt de oorspronkelijke periode weer aangehouden en zal het verslag alleen betrekking hebben op het gedeelte van het jaar 1969 van de jaarvergadering af.

Op 31 dec. 1969 bedroeg het ledental: 719, waaronder 29 jeugdleden en 28 instellingen. Hiervan zijn 260 leden woonachtig in Maastricht en omstreken, 132 in Heerlen en Kerkrade, 64 in Sittard, Geleen en Echt, 39 in Roermond en omstreken, 12 in Weert, en 51 in Venlo. Buiten Limburg zijn er in Nederland nog 142 leden, in België 17 en elders nog 2. Sedert 1 januari 1970 zijn 40 nieuwe leden ingeschreven bij de administrateur.

Ook dit jaar is het Genootschap een aantal leden ontvallen door de dood: Dr. Ch. Th. Groothof, F. G. Holstege en mevrouw M. A. H. Kemp-Dassen.

De maandvergaderingen werden zowel in Maastricht als in Heerlen goed bezocht. Ook in Echt zijn regelmatig bijeenkomsten gehouden. In Maastricht werden vaak de avonden geheel of ten dele gevuld door sprekers. Ondanks de interessante en veelal door goede dia's verlevendigde voordrachten hebben wij de indruk, dat de leden de voorkeur geven aan de gewone vergaderingen, waar ieder een kleine bijdrage kan leveren. Misschien dient de cumulatie van georganiseerde bijeenkomsten in de toekomst vermeden te worden.

De gehouden excursies, n.l. een entomologische onder leiding van Prof. van Boven naar het Leudal en de tocht naar Zonhoven bij Hasselt o.l.v. de heer van Geel, waren zeer geslaagd. Er was veel belangstelling voor. De geplande excursie naar het Arboretum van Prof. Venema in Wageningen moest geannuleerd worden, daar deze datum juist samenviel met de Heiligdomsvaart in Maastricht.

Met de Vrienden der Natuur in Venlo en de werkgroep Pepijnsland in Echt werden als steeds prettige contacten onderhouden.

Met de Kon. Ned. Natuurhistorische Vereniging worden verdere besprekingen gevoerd om nadere samenwerking, doch definitieve voorstellen zullen eerst in september aan de orde komen.

8 december 1969 werd de heer Maassen aangesteld als administrateur voor het Genootschap bij het Museum. Hoe dringend de behoefte aan een dergelijke kracht was wordt wel geïllustreerd door het feit, dat de heer Maassen een volle dagtaak heeft aan deze functie; men mag hieruit concluderen dat het Genootschap een vitale instelling is die vele activiteiten ontplooit. Persoonlijk hoop ik dat de samenwerking met deze functionaris in de toekomst even prettig zal blijven als zij nu is.

Op de vraag van de voorzitter of er op aanvragen zijn, zegt de heer J a n s s e n dat hij graag zou zien dat een lezing, zoals de heer van Geel die in Heerlen gehouden heeft, ook in Maastricht plaats zou vinden. Voorzitter stelt het punt meer algemeen, inhakend op het voorgelezen verslag, n.l. of de leden voorkeur

hebben voor lezingen of voor „wat ter tafel komt”. Het gebeurt natuurlijk wel eens, dat een voordracht achteraf tegenvalt; maar dit laat zich moeilijk voorspellen.

Dr. Dijkstra zegt dat men in Heerlen vooral 's winters vaak dia's vertoont waarbij een praatje gehouden wordt, maar ook dan bestaat er steeds gelegenheid voor de leden om wat te laten zien. Prof. van Boven vindt dit een goed systeem, dat overigens ook in Maastricht bij voorkeur wordt gevolgd. Leden uit Maastricht en Heerlen hebben vaak over en weer belangstelling voor sprekers; de meest praktische oplossing is, dat men in zo'n geval elkaars vergaderingen bijwoont.

Vervolgens brengt de penningmeester, de heer P. Wassenberg, zijn verslag uit:

De opbrengst der contributies, die verleden jaar een kleine daling vertoonde, steeg met f 500,— ten opzichte van 1968.

Naast de regelmatige subsidies van de provincie Limburg, de gemeente Maastricht en de gemeente Heer moet melding gemaakt worden van een bijzondere bijdrage van de Uitenboogaert-Eliassen Stichting ten bedrage van f 1200,—, evenals van een gift van Dr. E. Kruytzer ten bedrage van f 400,—.

De verkoop van Publicaties en Maandbladen was bevredigend.

Het eindsaldo op 31 december 1969 was f 2000,— lager dan het beginsaldo, evenals dit reeds het geval was geweest in 1968. Gedeeltelijk werd dit veroorzaakt door de noodzakelijk geworden aanschaf van opbergruimte in de vorm van kasten en toebehoren in de in het Natuurhistorisch Museum aan het genootschap ter beschikking gestelde werkruimte.

Om beter te kunnen voorzien in de langzaam maar zeker stijgende kosten meent het bestuur aan de jaarvergadering te moeten voorstellen de contributie van f 10,— te brengen op f 12,50 per jaar.

Teneinde het de leden gemakkelijker te maken de contributie te voldoen, stelt de penningmeester zich voor de inning der contributies in het vervolg te doen plaatsvinden door middel van accept-giro's.

Voorzitter bedankt de penningmeester voor zijn accuraat verslag en stelt voor, meteen tot stemming over te gaan met betrekking tot de contributie-verhoging. Er ontstaat een levendige

discussie, maar uiteindelijk wordt toch besloten tot een contributie-verhoging van f 10,— tot f 12,50 per jaar. Het gezinslidmaatschap wordt verhoogd tot f 15,—.

Namens de kascommissie 1969 brengt de heer O g g verslag uit:

Ondergetekenden, door de jaarvergadering in 1969 aangewezen als leden van de kascommissie, belast met de controle van de boeken over het jaar 1969, verklaren hierbij deze controle te hebben uitgevoerd ten huize van de penningmeester op 15 mei 1970 en de boekhouding in orde te hebben bevonden.

Zij stellen daarom aan de jaarvergadering voor de penningmeester décharge te verlenen voor het jaar 1969.

Hij voegt daaraan nog toe dat hij hoopt dat alle leden deze taak eens op zich zullen nemen zodat zij kunnen zien hoe voortreffelijk de heer Wassenberg zich van zijn taak kwijt. De penningmeester wordt onder dankzegging, zonder dat er op- of aanmerkingen zijn gemaakt, gedéchargeerd. Vervolgens worden als leden van de kascommissie 1970 benoemd de heren O g g en J a n s s e n.

Nu volgt het jaarverslag van de hoofdredactrice van het Maandblad en de Publicaties:

De inhoudsopgave van de 58e jaargang demonstreert weer het streven om in het maandblad bij voorkeur artikelen op te nemen die van populair-instructieve aard zijn en daarbij ook regionale betekenis hebben. Zo werd o.a. naar aanleiding van het proefschrift van Dr. Segal uit Amsterdam in het eerste nummer van 1969 een artikel gewijd aan de begroeiing van muren in Maastricht en omstreken; dit onderwerp werd uitgekozen om het gehele verdere jaar te dienen als „afbeelding op de omslag”; het zoeken van daarvoor geschikte planten en het maken van artistieke foto's was bij Dr. v. Nieuwenhoven in goede handen.

Ook nam laatstgenoemde wederom de redactie op zich van het Limburg-nummer — onderhand al een traditie! — dat in 1969 gewijd was aan een studie van de Peel. Ook deze uitgave bleek zich in een grote belangstelling te mogen verheugen.

De verslagen van de maandvergaderingen, die door de secretaresse opgemaakt worden horen blijkens reacties nog steeds tot de liefste literatuur.

Een punt van discussie is het al of niet publiceren van droge faunistische of floristische opsommingen. Vaak kunnen de lijsten door plaatsgebrek niet direct worden opgenomen en verliezen daardoor hun actualiteit, terwijl ze daarentegen in groter verband wel degelijk hun betekenis hebben en houden.

Wat de ornithologische gegevens betreft zal iedereen overtuigd zijn van het belang dezer gegevens voor een aanvulling van de Avifauna van Hens. Vandaar dat de administrateur van het Genootschap, de heer Maassen, een archief geopend heeft waarin al deze mededelingen bewaard worden, steeds ter inzage liggen en ten dienste staan van publicisten.

Wanneer zulks goed functioneert kan het aantal disciplines worden uitgebreid.

De 60e jaargang van ons Maandblad nadert: dit heugelijke feit zou niet beter gevierd kunnen worden dan door de uitgave van een index op de eerste 50 of 60 jaargangen: een tijdrovend werk dat veel overleg en organisatie vergt. Gelukkig is Dr. Kruytzer geassisteerd door de heer Maassen al 'n heel eind gevorderd.

Van de Publicaties kwamen uit dl. 19, afl. 1, 2 en 3; dankzij de reeds door de penningmeester genoemde subsidies en schenkingen konden deze uitgaven tot stand komen.

Met een dankwoord aan de particuliere schenkers wil ik dit verslag beëindigen.

Het volgende agendapunt is het aftreden van de bestuursleden mevrouw Dr. W. Minis-van de Geyn en Dr. Ir. W. Diemont. Beiden werden staande de vergadering bij acclamatie herkozen.

Dr. Diemont dankt de vergadering namens beiden voor het in hen gestelde vertrouwen.

Hierna volgt de rondvraag. De voorzitter behandelt eerst de resterende ingekomen stukken. Hierbij is een kennisgeving van de „Naturhistorischer Verein der Rheinlande und Westfalens” over de 147e Wissenschaftliche Tagung te Brüggén/Niederrhein van 28-31 mei 1970. Hierbij zijn onze leden van harte welkom. Op de affiche kan men van het hele programma kennis nemen.

Vervolgens heeft het Bestuur een uitnodiging gekregen van het Gemeentebestuur van Maastricht en van Dr. Montagne om de opening van de tentoonstelling „Niet morgen maar nu”

in het Natuurhistorisch Museum op 6 juni a.s. bij te wonen. Deze expositie die in het kader van N 70 gehouden wordt, kan men vanaf zondag 7 juni bezichtigen.

Naar aanleiding van een vraag van de heer Coonen zegt voorzitter, dat men de statuten van onze vereniging aan kan vragen bij de administrateur, terwijl het huishoudelijk reglement momenteel gerevideerd wordt. Hierna krijgt iedereen het tot zijn beschikking.

Naar aanleiding van een vraag van de heer van Noorden merkt de heer Gilissen, die namens de jongeren in het bestuur zitting heeft, op dat het moeilijk is een weg te zoeken om de jongeren in te schakelen in het natuurhistorisch genootschap. Hij houdt zich aanbevolen voor ideeën en suggesties.

Een der aanwezigen merkt op, dat hij op de Duitse televisie een documentaire zag over de besproeiing van wegbermen met vergif. Hij vraagt of dit in ons land provinciaal of gemeentelijk geregeld is.

Dr. Diemont antwoordt, dat er bij ons geen speciale regeling is; elke gemeente is vrij. Hij voegt hieraan toe, dat landbouwers vaak op weg naar huis zich van de laatste resten van hun vergif ontdoen door dit op de wegbermen te spuiten. Ook het uitwassen van hun apparaten gebeurt bij voorkeur in openbare wateren! Zo treft men herhaaldelijk de forellen dood in de Gulp aan. Het R.I.N. is al jarenlang bezig met wetenschappelijk onderzoek om te trachten weer bloemrijke bermen te krijgen in Nederland. Een en ander zal echter eerst wetenschappelijk moeten worden vastgesteld, pas daarna kan men uitspraken van provincie en gemeenten verwachten.

Dr. Diemont wijst er met nadruk op, dat de protesten die in dit opzicht binnen de kring van het Natuurhistorisch Genootschap leven eigenlijk via politieke kanalen „omhoog” zouden moeten. Van wat zich binnen ons genootschap afspeelt zal geen enkele buitenstaander iets horen of lezen. Men moet zich niet tevreden stellen met een beperken tot zijn hobby's, doch er moet politieke druk achter staan. Wie hart heeft voor het milieu moet zijn ideeën naar buiten weten uit te dragen. In Duitsland b.v. hebben dergelijke verenigingen een sterke politieke invloed: zij hebben vertegenwoordigers in de bondsregering. Zo zijn bij de opening van

Nekamigroeve op 't Rooth.

Foto: Adr. Lahey.

de 147e Tagung van de Naturhistorischer Verein der Rheinlande und Westfalens regeringsvertegenwoordigers en afgevaardigden aanwezig. Iets dergelijks komt bij ons niet voor, met uitzondering van de opening van het Veldstation, waarbij ministers uit Nederland en België aanwezig waren; dit evenement kwam wel in de krant. In Duitsland werkt men veel systematischer. Daar wil men ook contact met buurlanden; een landschap houdt bij de grens dan ook niet op. Na dit pleidooi van Dr. Diemont kan voorzitter tot zijn vreugde mededelen, dat ditmaal een vertegenwoordiger van de pers in ons midden is.

De heer van der Kruk brengt het afbranden van hellingen ter sprake; dit is gelukkig niet zo intens schadelijk als het spuiten met vergiften. De moeilijkheid met al deze dingen is, dat niet alleen bepaalde gemeenten, maar ook de

provincie zich schuldig maakt aan het werken met vergiften en niet te vergeten: het kappen van bomen. Politiek zitten deze zaken bijzonder moeilijk in elkaar. Men komt tot de conclusie, dat in een bestuursvergadering overwogen zal worden, of wij een brief aan het provinciaal bestuur kunnen sturen over deze kwestie.

Mej. van Wessem brengt naar voren, dat de vergiftiging langs autowegen juist een argument zou moeten zijn, om de bermen niet te maaien, omdat de planten het gif vast houden. Dit schijnt echter strijdig te zijn met het typisch nederlandse gevoel voor netheid; hier worden de steriele gazonnetjes langs de wegen geprefereerd boven de prachtige bloemenweelde van b.v. wegbermen in Frankrijk.

Dhr. Coonen haakt nog eens in op wat de heer van der Kruk al zei over de schade die ook door het maaien wordt berokkend. Zo komen een aantal zeldzame planten langs de Caumerbeek in Heerlen niet meer tot bloei.

Na de lunch werd onder leiding van Dr. Ir. W. Diemont een wandeling gemaakt naar Bemelen en de aan te kopen Schiepersberg.

De hele limburgse bevolking wordt uitgenodigd dit project financieel te steunen.

Ten overvloede zij het gironummer waarop dit kan geschieden nog eens vermeld: Bank Haffmans en Steegh, te Venlo, postgironummer 1047510, met vermelding van: N 70 - Limburg.

In het begin van de tocht kon men zien wat het effect van spuiten op wegbermen is. Bij de Nekamigroeve gaf Dr. Diemont explicatie aangevuld door Dr. Montagne. Zo worden ons de plaatsen aangewezen waar de in het museum aanwezige delen van de Mosasaurus gevonden werden.

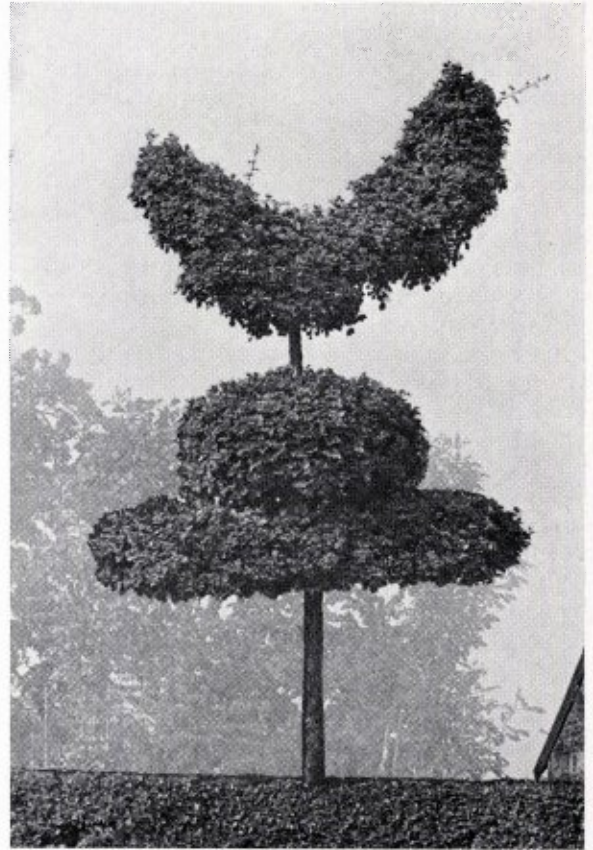
Dr. Diemont maakte het gezelschap hier ook attent op 't feit dat het gehucht 't Rooth bij de verdere afgravingen geheel gaat verdwijnen terwijl daarentegen het aangrenzende straatdorp Gasthuis, dat tezijnertijd langs de steile rand van de groeve komt te liggen, tot beschermd dorpsgezicht is aangewezen!

Dit gehucht dat deels tot Bemelen, deels tot Wylre behoort, bestaat uit 'n flauw gebogen reeks door tuinmuren verbonden buitenplaatsen en gesloten hoeven, die ondanks de verschillende architectuur een gesloten eenheid vormen.

Typisch ouderwets doen ook de meidoorn-

heggen aan, die overal even hoog en breed gesnoeid zijn.

Op 'n enkele plaats echter laat men aan een stam de takken opgroeien om deze later bij te

Meidoornhegversiering bij 'n boerderijtje te Gasthuis.
foto Adr. Lahey.

snoeien in de vorm van 'n bol of 'n vogel.

Het is een verarming van het landschap dat de levende hagen veelal door prikkeldraad vervangen worden, deels vanwege het gemakkelijker onderhoud, deels vanwege het uitbannen van schadelijke insecten.

De wandeling door en langs de langgerekte Schiepersberg was, mede door het prachtige weer, een waar genoegen. Tegen half zes waren we, moe en dorstig, terug op het veldstation, waar Prof. van Boven, Dr. Diemont namens allen dank zegde voor de aangename en interessante wandeling.

LANDSCHAP EN MILIEU ¹⁾

Ir. L. C. M. Hermens

Milieu is een frans woord dat omgeving betekent en vaak alleen de volkslaag aanduidt waartoe iemand behoort; ook wel de familie en gezinsomstandigheden waarin iemand leeft. Milieu in de betekenis waarin het officieel vertaald moet worden omvat naast de menselijke, culturele en maatschappelijke verhoudingen, ook de relatie van de mens tot de ruimte waarin hij leeft: de stad, het platteland, de lucht, het water, bodem, temperatuur. Wij kennen b.v. het woonmilieu, het fysisch milieu en milieuhygiëne.

De milieuhygiëne is een tak van de medische wetenschap die zich bezig houdt met de relatie van het milieu met onze gezondheid.

Hier zal speciale aandacht worden geschonken aan het landschap als milieufactor.

Het landschap is dat deel van het milieu dat zich richt op de stedelijke en landelijke ruimte: een gebied in zijn totaliteit zoals het zich aan ons manifesteert met zijn natuurlijke elementen en menselijke invloeden. Vanwege de centrale plaats die de mens in het landschap inneemt, is de ontwikkeling van de landelijke ruimte ook nauw met die van de mens verbonden. Willen wij de relatie tussen milieu en landschap nader onderzoeken dan zullen wij ons dus iets verder moeten verdiepen in de evolutie zowel van de mens als van zijn ruimtelijk milieu.

Landschap

Hoewel de mens al ca 2 miljoen jaren bestaat was zijn leefwijze tot ongeveer zesduizend jaar geleden toch niet zodanig dat van een landschapsvormende invloed van dit biologisch fenomeen kan worden gesproken. Die begon pas toen hij zijn zwerfend jagersbestaan ruilde

voor een leven in gemeenschappen binnen een min of meer vaste woonplaats.

Ook het klimaat had tot dan toe voor wat Nederland betreft, niet meegewerkt tot het aantrekkelijk maken van ons land tot woongebied. Er heerste een arctisch klimaat. Nederland was in de Riss-ijstijd volledig door ijs en gletschers bedekt. Er groeiden alleen lagere planten zoals korstmossen en van de dieren kwamen de mammoet, rendier en edelhert voor. In de daarop volgende Würmperiode kwamen daar nog o.a. het oerrund, eland, paard en varken bij. Daarna werd het klimaat zachter en vooral warmer. Er had een aanmerkelijke uitbreiding van heideachtige planten plaats terwijl de dennen in het zuiden en de berken in het noorden zich tot bossen aaneensloten. Dit gebeurde in het Pré-boreaal (tussen 8000 en 7000 v. Chr.).

In het Boreaal (tussen 7000 en 5000 v. Chr.) kreeg het landschap een steeds weelderiger plantengroei door uitbreiding met soorten als iep, eik en hazelaar.

In het Atlanticum (5.000 - 2500 v. Chr.) werd het klimaat veel vochtiger zodat een sterke uitbreiding van het bos het gevolg was en kwamen de es, linde en els in de vegetatie van onze streken. In deze periode waren de omstandigheden voor occupatie zeer gunstig geworden. De mens zocht de beste grondsoorten uit voor het telen van gewassen die hij tegen allerlei belagers moest beschermen. Hij fokte vee met getemde dieren en ontwikkelde zich zodoende van jager tot veehouder.

Het betekent in feite een revolutie in de samenleving, het begin van de landbouw, de arbeidsspecialisatie en grotere bevolkingstoename door hogere voedselproductie.

Op de zandgronden kwamen in prehistorische tijd al enkele heidevegetaties voor die zich dank zij de begrazing door rundvee en schapen lang genoeg konden handhaven om een heidepodsolprofiel tot ontwikkeling te doen komen. Dergelijke fossiele heidepodsolprofielen zijn in ons land op verscheidene plaatsen aangetroffen, in Limburg o.a. bij Meerlo en de Hamert onder grafheuvels die na 1500 v. Chr. werden opgericht. De heidevegetaties kwamen in de vóóren vroeghistorische tijd (1000 v. Chr. - 500 na Chr.) echter toch nog weinig voor.

Blijvende ontbossing op grote schaal vond

¹⁾ Inleiding gehouden aan de Volkshogeschool te Valburg op 8 juli 1970. Cursus „Mens en Natuur“.

eerst in de middeleeuwen plaats; de grote heidevelden zijn na 800 ontstaan; in Limburg eerst rond 1000 - 1100 om in de 19e eeuw hun maximale omvang te bereiken. Vóór dat dit echter gebeurde waren de vruchtbaardere gronden langs de rivieren en beken al in cultuur genomen; daar beschikte men immers tevens over water. De dorpen ontstonden op de hogere droge gronden terwijl de wegen de grens volgden van de vochtige beekdalen en deze drogere gronden. Het areaal bouwland was n.l. afhankelijk van de hoeveelheid stalmest die men ter beschikking had.

In de vruchtbare dalen kon men het meeste voedsel voor het vee vinden. Hier vond men dus ook de meest welvarende boeren. In het zuiden woonden zij binnen de nederzetting-kernen. Dat is verklaarbaar uit veiligheidsoverwegingen, het saamhorigheidsgevoel en de gezelligheidsdrang van de mensen. Buiten de dorpsgemeenschappen ontstonden in de dalen door ontginning zowel van de zijde van de adel als de kloosterlingen de fraaie kastelen, kasteelboerderijen en de landgoederen der kloosters. Het waren toen alleen de sterken, de machtigen en rijken, die zich in deze onveilige streken de weelde konden permitteren buiten de dorpsgemeenschap te wonen. Zij waren het die de ontginning het eerst op grote schaal uitoefenden en daarbij het voorbeeld gaven aan de arme boeren die de verder afgelegen gebieden en gronden van slechtere kwaliteit konden gaan ontginnen. De bos- en woeste gronden waren toen veelal communaal bezit zoals thans nog in België en Frankrijk voorkomt.

Overigens brachten deze prachtige kastelen en kloosters ook meer welvaart in de streek en vleenden zij door hun ligging, de architectuur en de groenpartijen aan het landschap een welvarende en romantische aanblik.

Deze periode heeft zo ongeveer geduurd tot de tweede helft van de vorige eeuw; onze bevolking was inmiddels heel geleidelijk gegroeid van 2 miljoen in 1770 tot rond 3 miljoen in 1870. Het landschap heeft zich vanaf het neolithische en biologisch zeer stabiele natuurlandschap heel geleidelijk ontwikkeld tot een evenwichtig agrarisch cultuurlandschap dat aan het einde van de vorige eeuw zijn grootste schoonheid kende. Het was gekarakteriseerd door de vele, vaak zeer oude dorpen en steden langs de

rivieren en beken, talrijk verspreide dorpen en gehuchten op de vruchtbare löss-gronden in Zuid-Limburg en uitgestrekte bos- en heidegebieden en open akkerbouwgebieden rond de spaarzaam verspreide woonkernen op de zandgronden in Midden- en Noord-Limburg. Het is daarbij zeer opvallend dat alleen in Zuid-Limburg reeds vanaf de vroege middeleeuwen de nederzettingen met boomgaarden waren omgeven. Dit in tegenstelling met Midden en Noord-Limburg en waarschijnlijk ook de rest van Nederland. Het in de kelders vers, of in de kast bewaarde gedroogd fruit, vormde in vroeger tijd een belangrijk voedingsmiddel gedurende de winterperiode. (Vlaams spreekwoord: alle appels uit de kast halen, je laatste reserves aanspreken).

Er bestond een natuurlijk evenwicht dat een gevolg was van bevolkingsontwikkeling enerzijds en de voedselproductie anderzijds. Overigens wordt de bevolkingsdruk ook in de negentiende eeuw steeds groter en dreigt hongersnood zoals vroeger in de Middeleeuwen vaak voorkwam. Het gevolg was dat ook slechtere en vooral steiler gelegen gronden in cultuur werden genomen. Dit resulteerde in Zuid-Limburg tot het optreden van erosie en het aanleggen van bos en steilranden als tegenmaatregelen.

Het wegenstelsel bestond tot een eeuw geleden uit onverharde wegen en had hoofdzakelijk een verbindingsfunctie; landbouwkundige ontsluiting was secundair. Mede door de vererving ontstond hierdoor een zeer verspreid kavelpatroon, de mozaïkvorm.

Ziehier de karakteristiek van ons limburgs landschap totdat aan het einde van de vorige eeuw de agrarische en industriële revolutie ontbrandt.

Door de uitvinding van de kunstmest treedt een nieuwe revolutionaire ontwikkeling in de landbouw op. De ontginning vierde hoogtij eigenlijk tot de dag van vandaag. De medische wetenschap (P a s t e u r e.a.) deed een bevolkingsexplosie ontstaan. De industriële revolutie zorgde voor een geweldige uitbreiding van de productie en daarmee voor werkgelegenheid en brood voor velen. Daarnaast ontstaan uitgestrekte ontginningslandschappen ten koste van de natuurgebieden.

De bevolking groeide: er waren twintig eeu-

Gaaf cultuurlandschap in het Gulpdal bij Slenaken.

wen nodig om op 3 miljoen te komen; slechts één eeuw is er nodig geweest om haar te verviervoudigen tot 13 miljoen. De limburgse bevolking groeide nog sterker: van 200.000 tot 1 miljoen thans.

De arbeidsspecialisatie die zich in de loop der middeleeuwen heel geleidelijk ontwikkelde tot hoog gewaardeerde ambachten speelde zich ruimtelijk gezien binnenskamers af in de onmiddellijke nabijheid van de andere gezinsleden.

Dat veranderde heel sterk met de opkomst van de industrie. Massa's mensen werden en worden tesamen gevoegd in grote industriële en administratieve complexen die het stadsbeeld bepalen: Maastricht, Oostelijke en Westelijke Mijnstreek. Het is begrijpelijk dat deze revolutie ook een grote psychologische invloed

op de mens ten gevolge heeft gehad.

Uitgestrekte woon- en werkgebieden met meer dan 1000 mensen per km² gaan grote delen van ons landschap beheersen: er ontstaan talloze steden, diverse stadsgewesten en de randstad Holland. In het buitengebied gaan hoe langer hoe meer mensen wonen die niets met de landbouw te maken hebben. Het gevolg is een toenemende verstedelijking van het platteland met alle visuele, mentale, technische, fysische en biologische consequenties die aan de sub-urbanisatie zijn verbonden.

Het stedelijke milieu is een door de mens gecreëerde samenlevingsvorm die biologisch maar wellicht ook psychisch nauwelijks leefbaar genoemd kan worden: er is geen zuivere lucht ofschoon elk individu 50 duizend liter per dag verbruikt; er is geen druppel helder water tenzij

kunstmatig gezuiverd, de natuurlijke vegetatie is weggevaagd en heeft plaats gemaakt voor wat „steengroen”. Hier heerst een ander microklimaat (meer bewolking en nevels). Er bestaat zelfs geen enkele benadering van een biologisch evenwicht. Ook in dit opzicht staat het dichtbevolkte stedelijk landschap in volkomen tegenstelling tot het nauwelijks bewoonde natuurlijke landschap waar een zeer stabiel biologisch evenwicht heerst.

Op het platteland komen twee hoofdvormen van agrarisch bodemgebruik voor; het ene bestaat uit duidelijke productiegebieden die een hoge economische waarde hebben: er komen vrijwel uitsluitend monocultures in voor welke men zowel aantreft bij de tuinbouw als in de landbouw en de bosbouw. Ze hebben een label biologisch evenwicht en vormen het grote strijdtonel tussen de mens die er als maar naar streeft deze hoog productieve monocultures in stand te houden en de natuur anderzijds die in deze gebieden grote voedselbronnen voor bepaalde waardplanten of dieren vindt. Winnen de laatsten het dan ontstaan grote calamiteiten in de monocultures, maar meestal weet de mens met behulp van de meest afschrikwekkende vergiften de balans in zijn voordeel te doen houden. Althans voorlopig.....

Landschappelijk kunnen wij deze agrarische productiegebieden verdelen in:

- a. het ontginningslandschap, waartoe vooral de jonge (na 1900) maar ook de oudere behoren, die tussen 1850 en 1900 ontstonden: in de zeelei maar ook in Drenthe, Brabant en Limburg te vinden.
- b. het agrarische technologische, kortweg het technische landschap: het omvat oude ontginnings- en agrarische cultuurlandschappen die in het kader van de moderne agrarische structuurverbetering getransformeerd zijn tot vrijwel zuivere agrarische productiegebieden met veel monocultures. Verkavelde gebieden in diverse provincies lijken sprekend op elkaar: monotoon landschap b.v. in Overijssel, Brabant, Gelderland en Limburg.

Ze worden gekenmerkt door de aanleg van kaarsrechte wegen, vaak zonder rekening te houden met het reliëf, de bouw van hetzelfde type boerderij, dezelfde boompjes er omheen, dezelfde afstand van boerderij tot

boerderij, in een woord het ontbreken van natuurlijke, speelse niet door de mens gecreëerde elementen. Het is dan ook geen uitzondering dat het verschil tussen de hier genoemde ontginnings- en technische landschappen visueel nauwelijks of niet valt waar te nemen: het zijn beiden productie-landschappen. Thijssen noemt ze „nullelandschappen”.

Daartegenover komt nog het min of meer evenwichtige cultuurlandschap voor, zij het in steeds geringere mate. Het onderscheidt zich van het voorgaande door een lagere bodem-productie, de min of meer willekeurige verspreiding van water en natuurgebieden, de onverharde wegen en de recreatieve aantrekkelijkheid: we treffen ze o.a. aan in Overijssel (Vechtstreek), de Achterhoek, delen van Brabant en Zuidlimburg. Stättler noemt dit het „compromislandschap”.

Het compromis tussen natuur en productie is hier essentieel. Het compromis is immers een typisch menselijke zaak! Thijssen noemt het een „menselijk” landschap. Het is belangrijk deze landschappen hoger te waarderen, ze te beschermen en bewust tot een biotisch rijk en ecologisch stabiel cultuurlandschap met veelzijdige functies in te richten. De landschapsarchitect kan dit ecologische landschap helpen bouwen.

Landschapsbederf

Ondertussen neemt met het aantal mensen de vervuiling steeds toe. Deze ontwikkeling wordt versterkt door de sterk toenemende verontreiniging met het stijgen van de welvaart. Mede hierdoor werd de vervuiling per individu driemaal zo groot. Gezien het feit dat de Limburgse bevolking in de loop van slechts één eeuw gegroeid is met rond 500 procent en de welvaart daarenboven hoog is, zijn ernstige vormen van (deels noodzakelijk deels onverantwoord) landschapsbederf ontstaan.

De belangrijkste elementen van landschapsbederf zijn:

- a. De sterk verspreide bebouwing vooral in de vorm van lintbebouwing; weinig doelmatig gebruik van ruimte en inefficiënte besteding der openbare middelen. Het gevolg is o.a.

Erosie: Stervende akker door onjuiste bedrijfsvoering in technologisch landschap.

- relatief lager voorzieningspeil en minder natuurruimte voor gemeenschappelijk gebruik.
- b. Afgravingen: vooral in Limburg aanzienlijk door sterke verspreiding. Er wordt o.a. zilverzand, klei, grind en zand gewonnen. Hierdoor ontstond maanlandschap ten koste van veel natuurschoon. Een „hard” plan voor geconcentreerde aanpak ontbreekt.
 - c. Industrievestigingen in de buitengebieden en vooral natuurgebieden; voorbeelden: St.-Pietersberg, Brunsummerheide, Schinveldse bossen enz. Dit kost vele honderden hectaren belangrijke recreatiegebieden.
 - d. De wegen betekenen vaak door hun onvoldoende inpassing in het landschap een ernstige degradatie van het natuurlijk milieu. Er wordt te veel aan de snelheid en te weinig aan verantwoordelijkheid van de weggebruiker overgelaten. Dat is wellicht noodzaak, maar dan een noodzaak die ten koste gaat van het natuurlijk milieu.
 - e. De vuilstorten en autokerkhoven die er met honderden tot in de meest intieme hoekjes van het landschap worden aangetroffen. De ontsierende en onhygiënische invloed mag voldoende bekend worden verondersteld.
 - f. De landbouwtechnologie die oude stabiele cultuurlandschappen in ecologische zin degradeert tot labiele monotone productiegebieden die nauwelijks leefbaar zijn.
 - g. De bodemvergiftiging, de luchtverontreiniging en tenslotte de watervervuiling die natuurlijke, heldere beken en rivieren verandert in onbeschrijfelijk vieze rioolleidingen. Zij betekenen niet alleen een ernstige

aantasting van het landschap maar ook een directe bedreiging van ons leefmilieu.

- h. Het grote aantal leidingen, boven- en ondergronds, die grote onnatuurlijke lijnstructuren dwars door de landschappen snijden.

Wij zouden tezamen hier veel aan kunnen doen maar de overheid heeft eveneens een taak door het treffen van een aantal indirecte maatregelen:

- a. Onze bevolkingspolitiek hoeft niet persé afgestemd te zijn op stimulering van het kindertal. De groeicurve van onze bevolking vertoont een angstwekkende lijn: verdubbeling van het inwoneraantal na 300, 100 en 22 jaar.
- b. Een evenwichtig welvaart-welzijns-beleid: het gaat erom ook de verkregen welvaart in een leefbare, gezonde omgeving te kunnen consumeren.

Het natuurbeheer wordt in dit verband beschouwd als de toetssteen van welzijnsbeleid op langere termijn.

- c. Het planologisch beleid heeft behoefte aan een duidelijker, hardere aanduiding van de bestemming van de ruimte waarbij het welzijnsaspect o.a. vertaald in meer natuur- en recreatieruimten grotere prioriteit zou moeten krijgen. Het is in dit verband echter niet overbodig erop te wijzen dat de recreatie niet ten koste mag gaan van de beschikbare natuurgebieden. Want de natuur vormt de onmisbare basis voor een gezond milieu, die we niet mogen offeren aan de landbouw, de stedenbouw of de recreatie.

Dat een synthese zeer wel tot de mogelijkheden behoort blijkt uit een aantal door het Staatsbosbeheer tot stand gebrachte recreatieve voorzieningen in natuurgebieden, aangebracht op relatief minder kwetsbare plaatsen en veelal aan de randen van dergelijke terreinen. Daar zijn dan, mede afgaande op de selectiviteit van het publiek, activiteiten ontwikkeld zoals het bouwen van bezoekerscentra, aanleg van natuurpaden, speelweiden met schuil- en picknickhutten, parkeer- en picknickplaatsen e.d.

Voorbeelden van recente aard zijn het natuurreservaat „De Groote Peel”, het complex „Eysderbos” onderdeel van natuurreservaat „Savelsbos”, de Vijlenerbossen, waar elk sei-

zoen enkele honderdduizenden zich verpozen op de door de Staat aangelegde recreatieterreinen.

Samenvattend zou ik willen stellen dat wij de uitdaging moeten aannemen om groene steden te creëren, om nieuwe groengebieden aan te leggen en in te richten voor de recreatie en tenslotte om de landbouw extensiever, met méér groen voldoende productief te ontwikkelen. Alleen op deze wijze bouwt de mens creatief aan een ecologisch gezond cultuurlandschap voor de toekomst

Want zonder groen wordt het land grijs, stoffig, doods en onleefbaar.

Wij moeten deze uitdaging aannemen, wil het landschap, dat een essentieel deel is van ons milieu, ook een bijdrage leveren aan de leefbaarheid van dat milieu!

SERIE WETENSCHAPPELIJKE MEDEDELINGEN VAN DE KON. NED. NATUURHIST. VERENIGING

In het Natuurbeschermingsjaar wordt speciale aandacht gevraagd voor onderstaande mededeling:

No. 83. Mens en Natuur door Prof. Dr. D. J. Kuenen, prijs f 2,50 (voor leden N.H.G. f 2,—)

Verder verschenen er:

No. 72. De Vlooien (Siphonaptera) van de Beneluxlanden door F. G. A. M. Smit, prijs f 3,25 (voor leden N.H.G. f 2,75).

No. 73. De Nederlandse Amfibieën door C. F. van de Bund, prijs f 2,75 (voor leden N.H.G. f 2,25).

No. 77. De Nederlandse water- en oppervlaktewantsen (Heteroptera aquatica et semi-aquatica) door Dr. N. Nieser, prijs f 3,25 (voor leden N.H.G. f 2,75).

No. 79. De Nederlandse Cladonia's - Lichenes door E. Hennipman, prijs 4,50 (voor leden N.H.G. f 3,75).

No. 80. De fungi v. Ned., II Pezizales, deel II door Dr. R. A. Maas Geesteranus, prijs f 4,75 (voor leden N.H.G. f 4,—).

No. 81. Zeewieren Determineertabellen voor de meest opvallende Nederlandse zee- en brakwaterwieren door Drs. P. H. Nienhuis, prijs f 3,25 (voor leden N.H.G. f 2,75).

No. 84. De Regenwormen (Lumbricidae) van Nederland door J. A. van Rhee, prijs f 2,75 (voor leden N.H.G. f 2,25).

Verkrijgbaar bij het Bureau van de K.N.N.V. te Hoogwoud N.H., na storting op postrekening 13028 met bijvermelding van „lid v.h. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg”.

DE ACHTERUITGANG VAN DE ORCHIDACEAE IN LIMBURG X

door
Drs. J. H. M. HILGERS

Platanthera bifolia (L.) Rich. Welriekende nachtorchis

De welriekende nachtorchis wordt in het Krijtdistrict gevonden in de graslanden op de kalkheuvels, niet zozeer op de basische rendzina, dan wel op de grens met de hier aanwezige neutrale en zure gronden, zoals lössleem en kleefarde, of ook wel grind van het Maas terras.

De W e v e r merkte dit reeds op in 1928 en dit werd bevestigd door een nauwkeurige inventarisstudie van de nu nog aanwezige populatie op de Berghofweide te Wylre, door Hilgers, Colaris en van Driel. (1965).

Volgens de W e v e r kwam deze soort in alle Limburgse districten voor. In het Lössdistrict werd ze gevonden in graslanden en struwelen op iets kalkhoudende leem. In het Fluviatiele district stond ze vaak in moerasveen, samen met andere orchideeën zoals *Gymnadenia conopsea*, *Epipactis palustris* en *Dactylorchis majalis*.

In het begin van deze eeuw was ze algemeen in het Subcentreurop district (Brunssummerheide), waar ze voorkwam in kalkarm tot kalkvrij *Sphagnum*veen. Hier werd ze o.a. aangetroffen met *Dactylorchis maculata*. Op deze vindplaatsen buiten het Krijtdistrict is ze nu overal of vrijwel overal verdwenen; alleen op de kalkheuvels in enkele natuurreservaten van Staatsbosbeheer en van de Stichting Limburgs Landschap wordt ze nog aangetroffen.

Platanthera bifolia werd door D r e j u s onderscheiden in twee variëteiten, nl. een kleine vorm var. *densiflora* (met een ijle, lange tros van veel kleine bloempjes) en een grote vorm var. *laxiflora*. Volgens de W e v e r kwam deze kleine vorm voor op de Brunssummerheide, terwijl de grote vorm vooral op de kalkheuvels te vinden was. Daar deze var. *laxiflora* in enkele kenmerken en qua habitus een tussenpositie inneemt tussen de kleine var. *densiflora* en de soort *Platanthera chlorantha* (bergnachtorchis), wordt de var. *laxiflora* van de kalkheuvels vaak

Platanthera bifolia ssp. *densiflora*.

aangezien voor *Platanthera chlorantha*, vooral door diegene die de kleine vorm van de vochtige heiden en moerasvenen kennen. Bij *Platanthera chlorantha* staan de polliniën echter altijd evenwijdig en ver van elkaar, terwijl deze bij *Platanthera bifolia* altijd schuin naar elkaar toe staan en veel dicht bij elkaar.

Platanthera bifolia was in het begin van deze eeuw nog algemeen, er waren hier waarschijnlijk meer dan 25 vindplaatsen. Nu in de zestiger jaren is ze vrijwel overal verdwenen en alleen nog van 6 vindplaatsen in het Krijtdistrict bekend. Hier komt alleen de var. *laxiflora* voor.

De var. *densiflora* is hier waarschijnlijk volledig uitgestorven. Deze laatste variëteit is nog

Platanthera bifolia ssp. *laxiflora*.

foto Jan van Eyk.

wel te bewonderen in de orchideeëntuin in het Gerendal, waar ze aangeplant is.

De populatie te Wylre is de grootste met ca. 100 individuen (geteld in 1965). De populatie in de Bek bij Gulpen en de populatie op de Stroberg te Bemelen bestaan uit enkele tientallen individuen, terwijl in Gronsveld en Cadier en Keer nog 3 populaties zijn met slechts enkele individuen. Het totale aantal getelde individuen bedroeg in 1966 nog geen 200.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Caestert	De Wever, Herb. ex. 1902
	2. Sint Pietersberg bij Fort	De Wever. In 1928 nog veel.
Bemelen	3. Stroberg	Gregoire vermeldde in 1952 ca. 100 ex. In 1966 tient. ex.
	4. Dal bij hotels	Gregoire, 1952. Ca. 50 ex. Verdwenen?
Cadier en Keer	5. Gasthuisdel	Gregoire, 1952. Verdwenen?
	6. Trichterberg(2)	Vluggen van Staatsbosbeheer 1966: 6 ex.
Gronsveld	7. Eckelrade	Vluggen van Staatsbosbeheer 1966: 1 ex.
Geulle	8. Beemden tussen Oost- en Westbroek	De Wever. Reeds voor 1928 verdwenen door ontgrinding
Bunde	9. Bos bij Kasen?	De Wever. Herb. ex. 1910.
Hulsberg	10. Gemeentehei	De Wever. Herb. ex. 1910.
Valkenburg	11. Bij Sibbergrubbe	De Wever, 1926.
Wylre	12. Berghofweide	Hilgers, van Driel, Colaris, 1965. 90 ex.
	13. De Bek	Dijkstra. 1966. 30 ex.
Gulpen	14. Ozebos	De Wever, 1914. Vrij veel.
	15. Eiserberg	Gregoire, 1954. Misschien is deze populatie nog aanwezig.
Eis-Wittem	15. Eiserberg	De Wever, 1928. Weinig.
Voerendaal	16. Putberg	De Wever, 1928.
	17. Daelsberg, Guliker	Weinig.
Schinnen	18. Heisterbrug	De Wever, Voor 1928.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Oirsbeek	19. Douvergenhout	De Wever. Herb. ez. 1903.
Brunssum	20. Veën bij Bouberg	De Wever. Voor 1928.
	21. Engelschbroek	De Wever. Voor 1928.
	22. Veën bij Ruisscher	De Wever. Verdwenen in 1922.
	23. Rimbürgerweg	De Wever. Herb. ex. 1944.
Schinveld	24. Beemden bij Etzenrade	De Wever. 1912.
Limbricht	25. Beemden bij bos	De Wever. 1914.

Platanthera chlorantha (Cust.) Rchb. Bergnachtorchis.

De bergnachtorchis is niet alleen in Zuid

Bergnachtorchis, *Platanthera chlorantha* Reichenb.

Limburg aangetroffen, maar volgens Heukels en van Ooststroom ook in het oosten van ons land en in Zeeland, alhoewel ze daar zeer zeldzaam is. Het is mij niet bekend of ze buiten Zuid Limburg nu nog voorkomt. Verreweg de meeste vindplaatsen liggen in het Krijtdistrict, vroeger kwam ze ook nog voor in het Lössdistrict bij Hulsberg.

Volgens de Wever kwam ze vooral voor op de kalkhellingen op rendzina in de graslanden met soorten als *Brachypodium pinnatum*, *Helictotrichon pubescens*, *Trisetum flavescens*, *Koeleria gracilis*, *Carex flacca*, *Leontodon hispidus* en soms met *Platanthera bifolia*. Een enkele keer bastaardeerden deze twee nauw verwante soorten, bv. op de Putberg en de Eiserberg.

De grootste huidige populatie bevindt zich op de Wrakelberg, waar Demollin in 1966 ca. 700 ex. telde. De andere nu nog aanwezige populaties, vooral in de reservaten, zijn veel kleiner en bestaan vaak maar uit enkele individuen.

Van de 33 in de literatuur en uit de aantekeningen bij het herbarium de Wever, bekende vindplaatsen zijn er nu nog ongeveer 7-10 over, met in totaal minder dan 1000 individuen.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Sint Pietersberg	De Wever. 1928.
	Caestert	
	2. Cannerbos	Gregoire. Herb. ex. 1931.
Gronsveld	3. Eckelraderbos	De Wever. 1928.
	4. Rijkholterbos	De Wever. 1928.
	5. Trichterberg	Gregoire. 1940-1950.
Cadier en Keer Heer	6. Keerderberg	De Wever. 1928.
	7. Bos op Heerderberg	De Wever. In 1910 verdwenen.
Sint Geertruid	8. Moerslag	De Wever. Voor 1928.
	9. Eysdenerbos	De Wever. 1928.
Bemelen	10. Gasthuisdel	Dijkstra. 1966. Hoeveel ex.?
Berg en Terblijt	11. Meerssenerberg	De Wever. Voor 1928.
	12. Bergerhei	De Wever. Voor 1928.
Valkenburg	13. Houthemerberg	De Wever. Herb. ex. 1906.
	De Wever, 1928.	
	14. Voerberg	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966. 13 ex.
	15. Oombos	

Laatste opgave	Vindplaats	Gemeente
	16. Biebos	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966. 2 ex.
Wylre	17. Keuteberg	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966. 3 ex.
	18. Berghofweide (nabij reservaat in bosje)	Hilgers. 1965. 1 ex.
Gulpen	19. Ozebos	Gregoire. 1940-1950. Nu nog aanwezig?
Eis-Wittem	20. Onderste bos	Gregoire. 1940-1950.
	21. Bovenste bos	De Wever. 1928.
	22. Eiserbos	Gregoire. Herb. ex. 1951.
	23. Mechelenerbos	De Wever. 1928.
	24. Schweibergerbos	Hilgers. 1964. Tientallen ex.
Voerendaal	25. Wrakelberg	Demollin van Staatsbosbeheer. In 1966 ca. 700 ex.
	26. Putberg	Dijkstra. In 1966 1 ex.
Vaals	27. Lemiers	De Wever. 1928.
Hulsberg	28. Hekerbos	De Wever. 1928.
	29. Lommelenberg	De Wever. 1928.
	30. Stoepertbos	De Wever. 1928.
	31. Heihofbos	De Wever. 1928. Misschien zijn op de vindplaatsen van Hulsberg nog kleine populaties aanwezig?
Spaubeek	32. Vrouwenbos	De Wever. 1928. Verdwenen?
Munstergeleen	33. Watersleybos	De Wever. 1928. Verdwenen?

BOEKBESPREKING

Dr. W. Makatsch: *De Vogels van riet en water*. Uitg. W. J. Thieme en Cie, N.V., Zutphen. 300 pag. waarvan 136 blz. met foto's, de overige met vele pentekeningen. Prijs: geb. f 14,50.

Dit boek, dat oorspronkelijk in Oost-Duitsland is uitgegeven, behandelt een groot aantal bij zoetwater voorkomende vogelsoorten. De keuze der vogelsoorten is soms wat willekeurig, omdat enkele vogels als het kleinste Waterhoen niet beschreven worden, terwijl bijv. het Klein Waterhoen wel de revue passeert. Elk hoofdstuk behandelt een aantal verwante genera, eerst in een algemene inleiding en vervolgens worden de soorten afzonderlijk besproken. Daarbij wordt aandacht besteed aan het uiterlijk, het nest, het geluid, de verspreiding en het legsel van de vogels.

Dit werk van Makatsch is helaas nogal slecht voor

de nederlandse lezer toegankelijk gemaakt. Dat is niet zozeer te wijten aan de vertaalster Mej. A. Hendriksen, als wel aan de bewerker Dr. M. A. IJsseling, die de vertaling te onkritisch doorgenomen heeft. Want naast enkele duits aandoende termen als verbreiding en aanlanding (i.p.v. verspreiding en verlanding) en zinnen, „die niet lopen” (bijv. op blz. 194), zijn er ook in ornithologisch opzicht tal van onvolkomenheden in de tekst aan te treffen.

Allereerst zijn er wat vogelnamen verkeerd vertaald. Enkele voorbeelden van deze soms verwarrende naamgeving zijn: Duikers (i.p.v. Futen, blz. 161, 192), Poel-snip (i.p.v. Rosse Grutto, blz. 229), Dubbele Snip (als juist de Poelsnip bedoeld wordt, blz. 196), Zandlopers (i.p.v. Drieteenstrandlopers, 218), Lachmeeuw (i.p.v. Kokmeeuw, blz. 158, 162), Witte Ooievaar (i.p.v. Ooievaar, blz. 240), etc.

Bovendien zijn er vele onduidelijkheden in de verspreidingsgegevens der soorten. Dikwijls leest men „bij ons”, waarmee dan Opperlausitz — het woongebied van de schrijver — bedoeld wordt. De bewerker heeft verder slechts summier de tekst aangepast aan de Nederlandse situatie. Zo zou de Grutto vrijwel nergens te observeren zijn (blz. 37), en dat terwijl het in ons land één van de algemeenste weidevogels is. Op blz. 274 staat dan weer dat de Topperend in ons land slechts een enkele keer broedde, terwijl het eerste, zekere broedgeval in Nederland nog vastgesteld moet worden. Daarentegen breken (blz. 152), terwijl het een zgn. onregelmatige broedvogel in Nederland is. De verspreiding van de Bosrietzanger, die in West-Europa in Zuidelijke richting tot Frankrijk reikt, zou volgens het boek Noordwaarts tot Frankrijk gaan en zo zijn er tal van gebreken aan te wijzen.

Tenslotte zijn er nog fouten in de beschrijving der vogels. Van de Tureluur wordt op blz. 183 vermeld dat de kleine slagpennen bruin-zwart zijn, en dat terwijl deze veren juist wit zijn en één der beste onderscheidingskenmerken met andere steltlopersoorten vormen. De Kleine Strandloper en de Drieteenstrandloper (blz. 259) zouden beide zo groot zijn als een Leeuwerik, wat vreemd is als men weet dat de eerste soort 13,5 cm. lang is en de andere soort 20 cm. meet, wat zelfs in het veld neerkomt op een aanzienlijk verschil in grootte, etc.

Het boek is verlichtigd met een groot aantal „rake” pentekeningen van R. Scholz en een ruime sortering foto's van gerenommeerde vogelfotografen uit geheel Europa. Vooral de zwart-wit beelden zijn vaak voortreffelijk en geven een goede indruk van de vogels, hun biotoop en soms van hun gedrag. De kleuren der kleurenfoto's zijn in enkele gevallen (bijv. blz. 208 en 281) minder goed overgekomen.

Samenvattend kan men zeggen dat vooral de afbeeldingen de prijs van het boek waard zijn. De tekst van de uiterst kundige schrijver is echter slecht aangepast aan de nederlandse lezer, ook al schrijft de bewerker in zijn voorwoord dat hij de vertaling kritisch heeft doorgelezen en weinig hoefde toe te voegen. Vooral de beginnende vogelwaarnemer zou hierdoor wel eens in verwarring gebracht kunnen worden; zodra men iets meer van vogels weet doorziet men deze onvolkomenheden al vlug.

H.B.

Stichting
**HET
LIMBURGS
LANDSCHAP**

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgs Landschap“ in haar streven en geeft U op als contribuant aan het secretariaat.

Minimum bijdrage per jaar f 10.— over te maken op postgiro no 103.86.04.

Secretariaat:

**DEKEN v. OPPENSINGEL 23, TEL. 04700-17868
VENLO**

Brand

HET BIER WAAR LIMBURG TROTS OP IS

DRUKKERIJ GOFFIN

MAASTRICHT

DRUKKERS VAN DIT BLAD

NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 12121

Verhuur van opgezette dieren, zowel inheems als exotisch, voor expositie- en andere doeleinden.

Exclusief in Nederland!

Vraagt onze folder:

BLIKVANGERS ZIJN IN !

Verkoop van schedels, skeletten, huiden, geprepareerde zoogdieren en vogels.

Gaarne zijn wij particulieren en instanties van dienst met het vakkundig opzetten van alle soorten dieren, het looien van huiden en het bereiden van dierenvellen.

U kunt ons telefonisch bereiken onder nummer:

04700 - 1 23 03

Ministerieel erkend zoologisch preparateursbedrijf en vellenbereiderij

JAC. BOUTEN (v/h Leo Bouten)

Veegtesstraat 13 — Venlo

VOOR MAASTRICHT
UW HOTEL

* BEAUMONT *

STATIONSTRAAT
TELEFOON 04400-16285

HET MAANDBLAD

BLIJDORP GELUIDEN

ZAL OOK U
INTERESSEREN

Het brengt U artikelen over het doen en laten van allerlei exotische dieren zoals dat in een diergaarde van nabij kan worden gadege-slagen en over uitheemse gewassen in hun omgeving. De kosten bedragen slechts f 2.50 per jaar. Proefnummer wordt U op aanvraag gaarne toegezonden.

STICHTING KONINKLIJKE ROTTERDAMSE DIERGAARDE

Tel.: 282965 Giro: 384741

Bezoekt de toonkamers der

Alle elektrische toestellen, die de huisvrouw het werk kunnen verlichten, zijn aldaar, zonder verplichting tot kopen, in werking te zien.

Zeer ruime sortering wasmachines, wascentrifuges, fornuizen, komforen, stofzuigers, koelkasten, kachels, strijkijzers, enz.: enz.

MAASTRICHT, Wolfstraat 20
ROERMOND, Neerstraat 40
VENRAY, Paterstraat 23

ZEER GUNSTIGE
BETALINGSVOORWAARDEN